

NEKDO ŠEPEČE

I. D R — N

Onstran suhe struge, v vasi, ki leži na ravnem polju zelena in bogata, se je premožen kmet v najboljših letih pusto deževno popoldne v trenutku brezdelja spomnil prazne puške v stari omari. Prinesel jo je na prag, jo brisal in snažil. Njegova žena, brhka, sveža in čedna, je v hiši pomivala kotlič, da ga obesi nad ogenj. »Da si kaj ne narediš«, jo je zaskrbelo. — »Prazna je — glej!« —

Žena je še videla, kako se je cev povescila. Take cevi, ob takih prilikah, niso prazne, bodi strelec še tako prepričan, da so. Oko in roka v taki igri ne zgrešita, bodi oko še tako neizurjeno in roka še tako okorna.

Kotlič je zropotal po tleh. Kmet je planil k telesu, ki se je sesedlo kakor posekano: »Mara — zadeta? Ne, ne!« Njej se je pogled razprl v neznansko začudenje: »Ivan...« Divje se je vrgel na njeno truplo, da ga iztrga pošastni sili, ki je veličastno, mrtveč stopala vanj. Kakor so njeni udje odpovedovali, je vse klecalo tudi v njem. »Sam si jo!« je bučalo v njem in mu meglilo premislek. Odvihral je proti župnišču in tulil vso pot: »Maro sem ubil!« Odtod je obtožba hlipala iz njega do orožnikov.

Pogreb so opravili brez njega. Med zasliševanjem ga je moral sodnik miriti, naj ne zahteva, da tudi njega ustrelijo, naj pomisli na otroke in grunt; nesreča je nesreča. V samotnih urah zdvajanja mu je grmelo in nabijalo v možganih. V snu je videval Maro. Ni ga begala, ni mu grozila. Prikrita nežnost in globoka vdanost, ki se je za živa le kdaj pa kdaj docela sprostila, se ji je zdaj strnila vsa v pokojnem, rahlo bolestnem pogledu in nasmehu, kakor bi šepetala: »Zame mi ni. Od tvoje roke je bilo tudi to sladkost. Ti se mi smiliš. Sebe si zadel. Prenašaj vdano!« Obtoževal se ji je glasno, da je straža pogledala, s kom govori.

Sodnik je bil človeški. Možev obup ga je prepričal. Kazen je bila majhna, pogojna, radi neprevidnega ravnanja. Ivan se je vrnil med otroke, ki jim je ubil mater, med vaščane, ki jih je njegova bolest pretresla. Vzel je puško in jo zagnal v prepad. V prsih ni odleglo.

Kakor obsojenec tava med opravki. Sosedje se ne dotikajo rane, govorijo o letini. Otroci ne vprašujejo po materi, niti mala Kristina ne, ki jo je teta

s sladkorčki pretentala; drugim je teta dopovedala, naj očeta ne žalostijo, da ne izgubijo še njega. Nesreča. Tako je bilo zapisano.

Zapisano? Kadarkoli gledam potrtega kmeta, šepeče nekdo: »Jeklo ni krivo. Kdo je vtihotapil protinaravno napetost vanj? Mesece in mesece, kdo ve odklej, se je kovina mučila s to napetostjo. Snov je trpela, škripala v vseh svojih delcih, prežala na priliko, da se sprosti. Ljudje so pozabili na njeno stisko in silo, na neznosnost njenih muk. Mimo nje so hodili in je niso odrešili. Pa je prišel trenutek človeške objesti, ki jo je osvobodil. Snov ni kriva, če jo ljudje zlorablajo in kujejo svojo zlobo vanjo.«

Šepet sega v časovne daljine:

»O Napoleonu pravijo, da se je vprašal, ko je delal življenjske obračune, ali bi ne bilo za človeštvo bolje, da se ni on sam nikoli rodil. Napoleon, kakršnega nam rišejo priče njegovega dela, bi bil težko prišel do takih vprašanj. Morda so mu tako izpraševanje vesti podtaknili nasprotniki, ki bi jim bil tak »jasen preblisk« dobrodošel. Če si je tisto vprašanje res zastavil, se je moralo to zgoditi v trenutku popolnega notranjega zloma. Aleksander Veliki ni utegnil priti do takih ugibanj, prezgodaj je omahnil v naročje silam, ki so mu vzele možnost, da bi človeštvo radi njegovih posebnih darov prehudo krvavelo. Tudi Cezarju ni bilo dano, da bi se bil za take obračune s samim seboj temeljito zbral. Med najplemenitejše može, ki so kdaj vodili ljudi v naskok zoper druge ljudi, sodi Garibaldi, ki je to delal le v skrajni sili in se od orožja kakor v resnično odrešenje zatekal v obdelovanje zemlje.

Kako teži zavest krvavega posla, pričajo nešteti poskusi izza svetovne vojne, da bi državniki in učenjaki odvrnili od svoje države odgovornost za izbruh večletnega klanja. Zmagovalci pehajo krivdo na premagance, da so ti sprožili svetovni požar in jih je zato zadela pravična kazen. Premaganci pa dokazujejo, da so morali kaznovati Srbijo in se drugim ni bilo treba vtikati v ta spor. Prva skrb vsake države ob katerikoli taki priliki je ena sama: ne biti kriv, pokazati se pred svetom v luči ogrožene žrtve, ki se mora braniti zoper tuje nasilje. Otroška odkritost srednjeveških držav, ki so s ponosom oznanile svetu, da napadejo polumesec in mu iztrgajo sveto deželo, je davno pokopana. Nastaja pa v najnovejši dobi nova odkritost držav, ki se borijo za svoj življenjski prostor. Ali tudi tak borec ne mara biti pred svetom prvi napadalec in se rad vijuga skozi vse mogoče, logično pravilne ali iz trte izvite dokaze, da je njegov obstoj nevarno ogrožen — od šestkrat, desetkrat ali celo šestnajstkrat manjšega sosedu. Velikemu narodu je včasih nujno potreben življenjski prostor, ki se razteza čez del ozemlja ali čez vse ozemlje prešibkega sosedu. Temu — menda prav radi slabosti — življenjskega prostora sploh ni treba. Mogočni sosed,

ki ga podvrže, velikodušno poskrbi za vse, kar je takemu neboglencu treba, da prezgodaj ne izdihne.

Tako visok pojem življenjskega prostora se razvije v narodu, ki veruje v svoje visoko poslanstvo in si na njegovem temelju gradi ali širi — imperij. Vera v visoko število lastnih prebivalcev, vera v tanke, topove, letala in bombe, najvišja vera v lastno gospodarsko prevejanost, ki z njo obvlada velikansko množino pridelkov, kovin, strojev, izdelkov, kapitalov, kreditov in tiska — ta vera ga žene, da vdahne mrtvi snovi najvišjo napestost in z njo razbije in razžene podobne vrednote tistega, ki bi mu skušal kratiti razmah na njegovem življenjskem prostoru.

Današnji miselnosti niso več potrebne izvožene kolesnice prejšnjih dob. Danes ni več umestno razločevati med napadalci in napadenci, med človeškimi ujedami in njih žrtvami, med volkovi in jagnjeti. Svet se je usodno preklal in se bije na življenje in smrt. Nasprotna tabora sta oba razmerna močna. Tretji tabor gleda in čaka. Novo klanje ni poglajalo iz nasprotujočih si pojmov o svetu in življenju, iz gospodarskih tekem, iz pohlepa po surovinah, iz potrebe novih družabnih preosnov, iz večnega presnavljanja in pomlajanja zemlje in človeštva, kakor se navadno misli in trdi. Vse to bi se dalo urediti brez besnega klanja, kakor se je že večkrat urejalo.

Prvi in najgloblji vzrok je mnogo preprostejši. Če imaš tvornico orožja in izdelash letno toliko in toliko tisoč topov in izstrelkov, več sto tisoč pušk in svinčenk, na tisoče napadalnih letal in bomb, ne misli, da bodo kovine, predelane v vse te predmete, mirno ležale v skladiščih, kakor so prej počivale v rudnikih in tvornicah. Vsem tem predmetom je človek s svojim umom in delom vdahnil iskro svojega duha, prožnost svojih življenjskih energij. Vsi ti predmeti čutijo in vedo, da ne bodo branili človekove varnosti zgolj s tem, da so nekje postavljeni, nagrmađeni, naravnani, pripravljeni za pok, strel, polet, vžig, razlet. Vsi se zavedajo, da ne stojé v muzeju, temveč sredi živih, vročih teles, ki se dan za dnem vadijo z njimi, sredi snujočih glav in bijočih src, sredi neprestanega snovanja velikih načrtov, ki naj obveljajo za tisočletja. Predmeti vedo tudi, da je drugod na tisoče in stotisoče podobnih predmetov, prav tako postavljenih, nagrmađenih, naravnanih in pripravljenih, ki komaj čakajo, da se pomerijo z njimi. Vedo, da se morajo pomeriti, že zato, ker obstoje — drugače bi bili nesmisel. A nič tega, kar resnično obstoji, ni nesmisel.«

»Neumnost obstoji, pa je le nesmisel«, tvegam.

»Ni«, šepče neznani nekdo. »Potrebna je in ima svoj pomen, kakor senca ob luči, dolina ob gori, praznosta poleg polnote. Le to ni do konca dognano, ali je neumnost prav to, kar ljudje imajo za neumno, ali kaj drugega; kakor še ni dognano, da je vera v tanke, topove, letala in bombe

edino zveličavna, čeprav mnoge velike glave druge vere ne poznajo in so preverjene, da jih ta vera ne ukani.«

»A če bi jih le?« se zdrznem.

»To skrb le njim prepusti! Slabotnih, majhnih narodov, kakor je tvoj, ni treba biti strah, če se veliki koljejo, če veliki spreminjajo zemeljsko površino v džunglo, kjer se najuspešneje uveljavlja pravica močnejšega in brezobzirnejšega. V pravi džungli je poleg silovitih borb med najmočnejšimi nešteto majhnih, tihih sreč, ki jih trušč krvoločnih zveri ne doseže in ne moti. Ko sloni lomastijo skozi pragozd, stro nevede marsikakšno drobno bitje, če se jim ne ugame. Ko jim čokata stopa hlastne v grm na skrito gnezdece z mladiči, je tiste ptičje srečice konec. Tiste — ne drugih. Brez števila drugih srečic se tudi ob najsilovitejših borbah med sloni razcveta do najvišjih možnosti. Če bi kdo v taki džungli seštel vse energije, ki služijo klanju in uničevanju, nato pa vse tiste, ki gradijo srečo in življenje — kdo ve, katera vsota bi bila višja? Ptički, zajčki, hrošči in vsa nepregledna žuželčja drobnjav se ob takih borbah nagonsko odmikajo divjanju velikih, bežijo od razjarjenih velikanov, da si drugod poiščejo varen kot. Vrnejo se včasih šele, ko so borbe dobojevane, ko padli hrusti razpadajo in z gnitjem plodijo džunglo za novo življenje. Ta in ona vrsta hrustov v takih borbah izumre. Manjša bitja so kljub telesni neznatnosti odpornejša in trdoživejša. Njih skromno, skrito, umerjeno žitje skriva več prave sreče in resničnega življenja kakor veleborbe mogočnih zverin.«

»Naj mali«, izvajam, »iščemo tolažbe v medsebojnem klanju velikih? Obupna tolažba. Ali nimamo nobene možnosti, da bi posredovali in borbe blažili? Če smo velikim ob njihovem trenju slučajno na poti, nas pomendrajo kakor slonova stopa negodne ptičke v gnezdju. Nevarnost je še večja kakor v džungli. Slon ne išče ptičkov nalašč. Nas pa zapletajo veliki v svoje borbe in če ne maramo ne z enim ne z drugim, planejo najprej po nas, nato se med sabo dalje tepo.«

»Tudi to se včasih zgodi. Vselej pa ne. Zdaj se krvavi ples vrši le med največjimi.«

»Ker malih že skoro nič več ni«, se plašno trga iz mene. »Tudi v tem je džungla boljša. Če slon nehote stopi miški na rep, se miška morda še reši, ko se slon prestopi, in repek ozdravi. Med narodi pa se hrust, ki mu ostane v šapah kos tujega ozemlja ali pa tudi vse, ne zgane več in se sveto zakolne, da se vsaj tisoč let ne bo več umaknil.«

»Misliš male in manjšine?« žubori šepet prav pri ušesu. »Poglej v Alzacijo! Dvajset let je Francija tam tiščala nemško manjšino. Kazalo je, da bo večno tako. Nemčija je do nedavna sama ponujala Franciji prijateljsko pogodbo za večni mir ob Renu in izjavljala, da nima na oni strani Rena nikdar ničesar več iskati. Pa se je čez noč vse obrnilo. Alzacija je

danes zopet nemška in Nemčija sveto zatrjuje, da bo ostala nemška do konca sveta. Zgodovina Alzacije je neznansko tolažilna za vsa ozemlja s podobnimi usodami. Dolgih dvajset let so alzaški Nemci kljub francoskemu šolstvu in vsakojakemu pritisku ostali čisti Nemci in dočakali nenadejano odrešenje. Francoska asimilacija jih ni mogla izneveriti njihovi krvi in njihovem jeziku. Zdaj pridejo seveda alzaški Francozi v podobne škripce, če Nemčija ne bo tako previdna, da jih vse izloči iz svojih najnovejših mejá. Isto je treba domnevati o vsakovrstnih drugih manjšinah širom Evrope.«

»Temu izigravanju malih in manjšin ne bo nikoli konca?« me je razjedalo. »To vendar ni življenje, to vendar ni človeka dostojna usoda: biti večno pod šapo ali pričakovati, da se šapa vsak trenutek zgane in te bo začela daviti. Ali so mali in najmanjši neusmiljeno obsojeni v take razglede?«

»So in niso«, je tolažilo šepetanje. »Dokler se veliki med seboj mikastijo, mali lahko mirno gledajo. Morda se tako zmikastijo, da ne bodo več mogočni in veliki. Ko se razjarjeni petelini hudo dajejo, ne leti samo perje, grebeni krvavijo in v kosih odpadajo. Krv izteče lahko toliko, da veliki obnemorejo in tudi mali prosteje zadihajo.«

»Višjih in lepših razgledov ne znaš odpirati?« me je zvil obup.

»Znal bi jih...« se je laskal pritajeni šepet. »Pa so daljni in zabrisani. Kdo jih doseže? Kdo jih primakne v dosegljivo razdaljo? Danes je še tako, da se mora z uničevalno napetostjo natrpana snov do sita izhrumeti. Z dinamitom, smodnikom in plini razdražena gmota se mora divje razleteti — drugače ji ni odolenja. Ko bo med velikimi vse na kosih in bodo zdrobljene in zglođane tudi lobanje, ki so topove, bojne vozove, bombe, torpede in strupene pline vpregle v uničevanje človeških bitij in človeških kulturnih dobrin in so širile vero v njih odrešilno moč, tedaj požene morda v drugih glavah drugačna vera: vera v svetost snovi, ki se ne sme zlorabljati. Pred leti, kmalu po prejšnjem svetovnem klanju, se je v najjasnejših glavah nekaj takega zasvitalo. Odpravljali so podmornice in utirali pot nadaljnjemu razoroževanju. Vendar razsvetljenje ni seglo do dna. Hlimba je kumovala plemenitemu početju. Lisjaštvo je računalo na prirojeno prevejanost: »Porečemo, da smo razoroženi, tudi če v resnici ne bomo.« Veliki so se šli skrivalnice. Danes se ne gredo več. Danes si očitno grozijo s popolnim uničenjem. Obetajo si, da se bodo za vsako škodo in izgubo petkrat, desetkrat, stokrat maščevali. Morda oba tabora res dosežeta popolno medsebojno uničenje. Tedaj bodo vojni cilji na obeh straneh popolnoma doseženi.

Šele tedaj se morda uveljavi vera v svetost snovi. Če bo ta vera globoka in resnična, če je ne bo razjedal črv hlimbe in zahrbtnosti, bi prav mali narodi utegnili takrat imeti kaj besede. Danes obstoje ministrstva za na-

rodno vzgojo. Včasih je vključena tudi vzgoja k narodnemu sovraštvu nasprotnih taborov. Če stopi kdaj na njeno mesto vzgoja k spoštovanju in k ljubezni, če ne bodo nikjer učili, da je uničevanje in razbijanje za veličino naroda nujno potrebno, morda dorasejo kdaj rodovi, ki se ne bodo bahali z ulivanjem topov in z izdelovanjem bomb, ki ne bodo verjeli v betonirane utrdbe, ki tehnike ne bodo onečaščali z izmišljanjem in gradnjo bojnih vozov, ki bodo uporabljali smodnik in dinamit za razstreljevanje skal v rudnikih in pečin v predorih, ne za rušenje človeških bivališč in za mesarjenje človeških teles, letala za prevažanje blaga, človeške pomoči in kulturnih dobrin, ne za sadistično spuščanje bomb na milijonska mesta, na delavnice, zavetišča in bolnišnice. Če se vzgajanje h krutosti in k brezčutnosti nadomesti z utiranjem poti k človečanstvu in k blagemu pospeševanju življenja, bo snov sama blažja in krotkejša, ne bo prežala na človeka, kje bi ga ugonobila in razmesarila. Prilik za pravo junaštvo ostane še zmerom dovolj v borbi z naravnimi silami in zaprekami, ne da bi jih moral človek iskati v pobijanju svojih bližnjih. V tej smeri je tudi malim narodom in manjšinam odprta široka cesta k boljšim sporazumom. Morda le ni nujno potrebno, da bi morala vsaka visoko razvita kultura, kakor je kultura današnje Evrope, s svojega viška strmoglaviti v razpad in razkroj in postati sužnja nižjih kultur.«

»Kdo si, ki šepetneš?« strmim v temo in praznino. »Zakaj ne navdahneš s takimi mislimi glav, ki danes vodijo razbijanje in uničevanje in vidijo v njem veličino svojega duha?«

»Tudi njim šepetam v njih redkih blagih trenutkih. Pa pridejo dnevi trušča in pokanja, noči peklenskega brnenja in treskanja — in glave oglušijo, ne razločijo več mojega tihega šepeta. Radi tega nikakor ne obupujem. Če me današnje glave ne morejo ali ne marajo čuti, pridejo prav gotovo druge, ki jim blaga misel ne bo tuja ne zoprna.«

»Teško je danes izpovedovati tako vero«, podvomim.

»Teško, a tem bolj potrebno.«

Misel koleba med današnjo krvavo resničnostjo in lepšimi zarjami bodočnosti. Neizprosna današnja dejstva jo mrtvijo, da ne more prosto poleteti k tistim zarjam. Tudi oba tabora, ki sta se danes s topovi, tanki, bombami in podmornicami na življenje in smrt zagrizla drug v drugega, obetata po končni zmagi vsemu človeštvu tisočletne lepše zarje.

Gledam in poslušam. Za vse na svetu bi rad videl, kdo nam tiste lepše zarje res nakloni. Kakšne zarje so človeštvu vstale iz prejšnjega svetovnega klanja? Lepe in blage večinoma niso bile. V teh par tisočletjih, kolikor lahko pogledamo nazaj, ne beleži povestnica nobenega velikega klanja, ki bi bilo prizadetim prineslo lepše zarje. Te so včasih posijale samo iz nekrvavih plemenitih stremljenj v politiki, znanosti, umetnosti in družabnih preosnovah.

Zoper divja bojevitna plemena je bila seveda oborožena bramba zmerom potrebna. Uspešna bramba pa se je sama rada često prevračala v napadalnost. Divjost se je v stoletjih unesla, bojevitost pa se je stopnjevala in se oborožila z najpopolnejšimi pridobitvami tehnike in vede. Ali naj to pomeni, da bo večno tako? Da bo človeštvo napredovalo zmerom v dosednji smeri: od kulture do kulture in od klanja do klanja, od strojev do strojev in do zmerom obsežnejšega in temeljitejšega razbijanja vsega, kar je dotlej ustvarilo? Ali sta snov in zemlja zastrupljena že v svojem jedru, ki v sredini vre in kipi in tu in tam uničujoč privre iz ognjenika, privrši kot ledeno zrnje iz oblakov, prihrumi kot orkan čez mesta in planjave?

Kadar se zla sila uveljavlja, se misel opoteka in nikogar ni, ki bi ji šepetal tolažilne besede. Pa napočijo prekrasni dnevi, v telesih zakipi moč in življenje in vstajajo močne in lepe duše, ki gradijo in pripevajo življenju, da je slast in sreča živeti sredi njih, gledati v dobre oči, občudovati velika dela plemenitih rok.

O mnogo, mnogo je še vsega tega! Nikdar ne bodo mogli topovi, tanki, strojnice in bombe vsega tega streti in zmleti. Prav ob današnjih težkih urah rad mislim na znanca, ki je svoje vojne spomine med vedrim nasmehom obujal vse drugače kakor izkušeni, nesrečni frontniki:

»V svetovni vojni mi ni bilo treba nikogar ubiti. To je včasih prednost telesnih slabičev. Ne vem, kaj bi bil storil, da so me razmere pahnile v neizbežnost ubijanja za propadajočo Avstrijo. Vse bi bilo zavisno od trenutka in razmer. To pa vem, da me ob spominu na tisto vojno vsa ta leta navdaja nepopisno osrečevalna zavest, da mi takrat ni bilo treba drugim ugašati lučke življenja. To ni farizejsko bahanje: ‚Zahvalim te, o Gospod, da nisem kakor tisti kranjski Janezi, ki so zvesto po prisegi in po geslu vse—za—vero—dom—cesarja vneta streljali in z bajoneti prebadali Srbe, Ruse in Italijane.‘ Ne verjamem, da je kateri Slovenec — razen zločinskih značajev, ki jih ima vsak narod svojo mero — z veseljem in naslado to opravljal. Kranjski Janezi so bili tudi v Judenburgu in so svoj odpor zoper tako početje pokazali s tem, da so rajši svojo kri prelili kakor tujo. Moj občut je ukanje človeka, ki se mu je posrečilo priti skozi kri in ogenj brez zapovedanega uboja. Prepričan sem, da imam po širni zemlji na tisoče in milijone tovarišev, ki jih navdaja enako čustvo. Srečavam jih, koderkoli hodim. Sij iz njihovih oči me osrečuje.«

Zavidam ga za njegovo srečo. Ob misli nanj je tako prijetno poslušati, kar mi prav te dni venomer nekdo šepeče o bodočem človeštvu. Tem vztrajneje šepeče, kadarkoli zagledam onstran suhe struge potrtega kmeta, ki je nehoté sam ustrelil lepo, brhko, dobro Maro. Po nedolžnem ubita Mara — in ta naša cvetoča evropska kultura... Ne morem verjeti, da bi morala biti tudi ta deležna Marine usode.